

*Сава Василев*¹

СЕЗОННИТЕ ПРЕОБРАЖЕНИЯ НА ГЕРОЯ/ЕЗИКА В ПИЕСАТА „ЛАЗАРИЦА“ ОТ ЙОРДАН РАДИЧКОВ

Sava Vasilev

THE SEASONAL TRANSFORMATIONS OF THE PROTAGONIST/THE LANGUAGE IN YORDAN RADICHKOV'S PLAY "LAZARICA"

Is a dialogue between Yordan Radichkov's play "Lazarica" and the Biblical story of Lazarus possible or impossible? Is the fact that it appears simultaneously with Emilian Stanev's short story "Lazarus and Jesus" significant? Is it not the case that language (speech) is the real protagonist in Yordan Radichkov's plays? Those are the main questions which the paper poses. Their answers provide grounds for a dialogue in which the inner voice of the reader is the most important.

Keywords: *parable, John, resurrection, transfiguration, new beginning.*

Възможен или невъзможен е диалогът между пиесата „Лазарица“ от Йордан Радичков и библейския разказ за Лазар? Знаково ли е близкото ѝ явяване заедно с разказа „Лазар и Исус“ на Емилиан Станев? Дали езикът (словото) не е същинския герой в пиесите на Йордан Радичков – това са основните въпроси, задавани в статията. Отговорите са повод за диалог, в който най-важен е вътрешният глас на читателя.

Ключови думи: *притча, Йоан, възкресение, преобразование, ново начало.*

Радичковият Лазар, външно погледнато, не прилича по нищо на Иоановия Лазар Четверодневни – въпреки четирисезонното си пребиваване на крушата. Но тъй като авторът нееднократно го нарича *сиромас*, сещаме се за библейския му побратим от притчата за сиромас Лазар, който живеел пред портата на богатия и се хранил с трохи от трапезата му (Лука 16:19–31). Героят от пиесата „Лазарица“ едва ли е богат човек, но и последен окаяник, преживяващ от чуждо подаяние, не е. Сиромашка, сиреч греховна, е душата на Радичковия Лазар. Негово проклятие и изпитание е най-верният му приятел – кучето.

Съдейки по разказаното от Радичков, и в първоначалната редакция на пиесата Лазар не е съвсем „читав“ човек. Предстои му да извърви дълъг път, докато признае, че битката му е била нечестна. И у него малодушието взема превес – преди това са съмнението, предателството, готовността да убиеш, за да се спасиш.

Лазар на Радичков² преживява (надживява) себе себе си и света, в който е бил. Гледайки от дървото, от тази неочаквана, спасителна (в буквалния смисъл на думата) висота, той вече не е същият.

---

¹ **Сава Василев** (Sava Vasilev) – дн, професор в катедра „Българска литература“ на Филологическия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, s.vasilev@ts.uni-vt.bg

² „Поради неточно прицелване вместо кучето човекът, наречен Лазар, гръмва в синджира, като по този начин освобождава кучето. В невъзможност да слезе от дървото, защото отдолу клечи изпълнено с омраза и злоба кучето, сиромас Лазар прибягва до силата на словото, дано по някакъв начин възвърне старата дружба и приятелство с кучето“; „Изиграл всички роли, каквито човек може да играе в живота си, стига само да съумее да спаси себе си, сиромас Лазар разбира, че се е борил нечестно. Той е лъгал кучето, подмамвал го е, заплашвал го е, показвал му е ту своята боязлива, ту своята отмъстителна страна, обаче кучето през цялото време е останало непреклонно, решено да чака до края и да отмъсти, че тъй жестоко и така подло са искали да му платят за неговата вярна и пълна с любов към човека служба“; „Подобно на Методи Андонов и той смяташе, че в последна сметка трябва да

Дотолкова, че не желае да слезе от дървото. Да се върне към миналия си живот, да заживее както някога, преди покачването. Въобще, да бъде някогашния Лазар.

„Един зимен ден, както бях в дървото при Лазар, видяхме двамата под дървото разхвърляни бели кости. Знаех, че са костите на неговото куче, исках да скрия от Лазар това. Той обаче позна костите по железния нашийник, в снега се търкаляше железен нашийник. Лазар изсъска зло насреща ми, като подивяла котка, почна той да отстъпва от мене назад по клона на оголялото дърво, в края на клона имаше изоставено свраче гнездо. Взех да го успокоявам, че ето на, нашата история свърши, под дървото се белеят костите на кучето, можем вече спокойно да слезем долу. Но той продължи да отстъпва назад, стигна до гнездото и се вмъкна в него, като продължаваше да ме гледа с омраза и с презрение. По тоя начин ние бяхме пропаднали в будното око на бухала. Лазар не искаше вече да слиза долу, само веднъж се показа от студеното изоставено гнездо и каза тихо, с горчива усмивка, малко замислено и трогателно: „Какво ли ще каже свраката, когато дойде през пролетта и погледне в гнездото си?“... Сkochих долу, потънах до кръста в дълбока пряспа, отдолу взех да увещавам Лазар да не се вдетинява, ами най-сетне да се спусне на земята, ето, няма никакво зло куче, а той помълча, помълча и ми рече: „Аз при кучето си не слязох, та при тебе ще сляза!“ . Не можеше да ми прости, че съм го качил в дървото. Пък аз на шега го бях качил в дървото, да го изплаша, да сломя неговата гордост и надутост, да го накарам да падне на колене пред кучето, което му служеше вярно, а после да го сваля, да погала с ръка кучето по челото и да тръгне с весело подсвиркване човекът, следван по петите от своя най-верен приятел. Не само аз бих искал това, и други го бяха искали, убеден съм, че и самата публика би искала по този весел начин да свърши всичко. Обаче, както сами виждате, съдбата не иска!“ (Радичков 2002).

Спомените на писателя звучат като притча. Такова е творчеството му, така обичайно отговаря на повечето въпроси. Същото може да се каже за разговорите с приятели, за поведението му пред камера... Интересът към притчовия вътък на модерната литература не е от вчера. Той занимава и Сава Сивриев, който по повод на разказа „Лазар и Исус“ от Емилиан Станев споделя следното: „Метаморфозата на душевното предразположение и избор на волята на персонажа е в синхрон с метаморфозата на сюжета: преди и след възкресението. Тази притча е съхранила в дълбочината си структурната памет на късия разказ. Така четенето ѝ препраща към писаното и познатото в корпуса от български литературни текстове. „Лазар и Исус“ активизира тази културна памет. Творбата кореспондира и с една друга притча в четири сезона – „Лазарица“ на Йордан Радичков, която, без тази тежка идеологическа драма, в много по-олекотен външно вид, показва абсурдите в съществуването на тогавашния човек и е един вид продължение на „Лазар и Исус“. По-точно на времето след отстраняването на Исуса от мисловното поле на човека“.

И по-нататък: „Лазар и Исус“ е притча. Това притчово писане е характерно за времето от 70–90-те години на XX век. Това е притча за човека, който не може да понесе Създателя си. Който не познава времето, когато е бил посетен от Него. И който избира творението пред Твореца, човешкото пред Божието, материалното пред духовното, преходното пред вечното. Това е драма, показваща липсата на духовен разум. По друг начин казано – драма, следствие на човешката глупост. Това е съвременната драма на човека. Чрез тази притча Емилиан Станев е показал и онази драма на човека, за която се чете в Стария и в Новия завет. Повтаряла се и повтаряща се. В богатството няма нищо лошо, стига сърцето да не е там, но изборът на творението пред Твореца е обичайна практика в човешкото поведение. А изборът на свободната воля следва да бъде уважен“ (Сивриев 2013).

В нашия случай притчата на писателя казва повече от достатъчно – тя посвоему дописва пиесата и, заедно с това, е нов притчов разказ – този път за премерддията на автора с героя. И все пак остава нещо недоизказано – нашето усещане за онова пропадане в „будното око на бухала“. Кой бухал, ще

обърнем историята и да върнем човека на земята. Няколко седмици подир това вкъщи се получиха илюстрирани картички, пращаше ги Апостол Карамитев. Всички те имаха един и същ текст: „Ура! Апостол Карамитев в Париж!“... „Ура! Апостол Карамитев в Лондон!“ Една сутрин се обади на живо: „Ура! Апостол Карамитев в София!“ . Поиска да разговаряме отново за пиесата, подмамваше ме, че е почти готова; само още малко нещо трябва да се обърне в нея, за да може най-после сиромаш Лазар да слезе от дървото“; „С известно суеверие се залових за работа, писането вървеше трудно, сиромаш Лазар искаше да се бори за свободата си горе от дървото, а не да проси свободата си от озвереното куче, защото сладка е извоюваната свобода, не подарената“ . (Радичков. Няколко думи – LiterNet, 15. 08. 2002).

попита читателят/зрителят, незапознат с често споменаваните тук „Няколко думи“ на Радичков. Става дума за следното:

След като прочита първия, спонтанно нахвърлен вариант на Методи Андонов, Радичков запознава със сюжета и актьора, за когото е предназначена ролята на Лазар – Григор Вачков. Скоро след това се появява Апостол Карамитев и отмъква ръкописа. Методи Андонов, Апостол Карамитев и Григор Вачков са на едно мнение: авторът трябва да свали героя от дървото. Понякога Радичков се съгласява да го направи, защото при разговор очи в очи се поддава на чуждите внушения, но на другия ден още повече се убеждава, че Лазар не бива да слиза. Тази история няма край. Всъщност има, но го пише друг. Пише го съдбата, смъртта... Пръв си отива Апостол Карамитев. Почти суеверно, по настояване на Методи Андонов, писателят отново се заема с пиесата. Работата върви трудно. После... После през един снежен януарски ден трима – Радичков, Методи Андонов и поетът Анастас Стоянов – излизат на лов за диви патици. Тогава стават свидетели на един невероятен пожар в сухите тръстици, който им въздейства хипнотично. Това е първото знамение. Второто се случва привечер, когато Методи Андонов вижда пред себе си спешен огромен бухал и решава да опита новата си пушка. Отстрелва бухала и едва го побира в багажника на колата. Решил е да го даде за препариране. Но междувременно се случва друго:

„Когато с Анастас Стоянов отидохме при него, той стоеше на една крачка от птицата, птицата бе забила човка в снега и ни гледаше с жълтото си огромно око. Мисля, че и тримата едновременно надникнахме и потъгнахме в това око. /.../ Бухалът почака да пропаднем в кръглата яма на жълтото му око и притвори безшумно вратата. Погледнахме се, бяхме останали вън, върху снега“ (Радичков 2002).

Писателят не успява да види препарирана птицата, защото, като изстрел в лицето, върху му се стоварва вестта за смъртта на режисьора. Не е Исус, та да възкреси най-добрите си приятели – да им подари съдбата на Лазар. А и признава, че се е чувствал като кучето в собствената си пиеса... Издължава се пред двамата както му прилича – довършва пиесата, но без да отстъпва от своето.

Лазаровото инатене ме подсети за избора на друг Радичков герой – този от разказа „Аврамови ръкавици“. Заврял се веднъж в лисичата дупка, Аврам отказва да излезе – избира да бъде лисица с лисиците, вместо човек с човеците. И нито разкаянията на жена му, нито ловната дружинка са в състояние да го накарат да стане предишния мъж... Отказът на Радичковите герои да се върнат към миналия си живот ни подсеща за прастарата тема, наречена *ново начало*. Спомня ни опитите на човека да напусне познатата орбита, да продължи дните си по други, може би иночовешки, но *различни* закони. Без значение какво мисли мнозинството за тях. Защото над всичко стои въпросът: а ако се окаже, че домът, който сме построили и наричаме живот, е по-абсурден от най-абсурдното?!... Отворените финали на гротесковите сюжети са като огромна въпросителна, която кара читателя да се диви, че и да чеше по главата, досущ като Радичков герой при среща с необяснимото. Разбира се, би могло да се подходи и иначе – стига да надделеят въображението и интелектуалните претенции. Тогава негово величество интерпретаторът би казал, че тук Лазар е в качеството си на синкретичен персонаж, сплавяващ всички участници в свещения сюжет, в това число и имплицитната фигура на неговия породител. Може би! Стига да приемем, че Лазар и Иуда стават един образ, едно лице – нали героят от „Лазарица“ е намислил да предаде/убие верния си приятел поради недоказани съмнения за заболяване от бяс, а покачването му на дървото се превръща в разпятие, от което отначало не може, а после не иска да слезе. Радичковият Лазар отказва да напусне дървото на безвремето, напук на всичко, което се случва с него и около него. Напук на въртящите се около му сезони, напук на връхлитащите го възрасти и роли! Има какво да си спомня *възвисеният*. Но го чуваме и да заплашва. Случва се още да моли и да се разкайва...

Героят на Радичков е големият наратор – монологично сплавяващият многобройни истории и варианти разказвач. Плеоназмът е съзнателно преследван стилово жест – начин да се излезе извън времето и пространството на битово-познатото, нормалното, всекидневното. Езикът и този път се превръща в ракета носител. В нещо повече от герой. Защото създава около себе си енергийно поле с изключително висок интензитет. Лазар е в ролята на разказващия/раздаващия словото Иоан, буквализиран по необичаен начин. Сезоните на времето се превръщат в сезони на емоциите – и обратно. Лазар/Иоан е пародия на идеята, че езикът може да се справи с всичко. Че е законен носител на Паметта. Оказва се, че в някакъв – изключителен (екстрем) – момент той може да бъде преодолян.

Чрез самия себе си! Особено когато предългият, изпълнен с противоречия разказ противопостави финала на началото – в него героят отказва да направи онова, което най-много му се е искало в началото, и превръща принудата, случайната нелепост на ситуацията, в единствено възможен изход!... Абсурдното пребиваване на езика е част от абсурдните обстоятелства, предизвикани от човека. Например: евангелският текст олицетворява възпълтеното Слово, най-висшата форма на битийстващия божествен език (нали Словото е било у Бога, нали само Той по Своя воля го дарява комуто и където пожелае, за да опложда, подобно живителен прашец) и благодарение на него ние се докосваме до тайнството и Образа, а героят на Радичков ни внушава точно обратното – араламбене му е майката!

Араламбенето може да надвие всичко: неудобството, срама, предателството, глупостта, страха; дори истината и бога дръзва да надвие! Достатъчно е да го държиш здраво за опашката и да внимаваш да не я откъснеш. Тогава може да се превърне в змия, да се обърне и да те ухапе... Лазар от „Лазарица“ буквално ни облива с потока на думите си, дави ни в него, при това съвсем недраматургично от гледна точка на традиционния театър. Явява се едновременно автор и герой – така, както някои допускат, че евангелист Йоан и Лазар са едно и също лице! Следователно, кръгът наистина може да се затвори. Или да се отвори – защото, ако решим да обсъдим темата за „отглеждането“ на авторовите идеи във времето, ще открием, че Радичковата пиеса при първото си явяване изпреварва разказа „Лазар и Исус“ на Емилиян Станев. Още в началото на въпросните „Няколко думи“ се мяркат годините 1967/1968. Тогава се играе „Суматоха“, постановка на Методи Андонов. Режисьорът умира през 1974 г. Радичков завършва пиесата скоро след това (официалната датировка е 1979 г.). А Емилиян Станев приключва „Лазар и Исус“ през 1977 г. Надежда Станева прочита за пръв път разказа в Клуба на културните дейци във В. Търново същата година, когато се чества 70-годишнината от рождението на писателя. (Да, замисълът е от началото на 40-те години, при това с намерение да се реализира като роман, но такъв няма, а самата идея претърпява сериозни промени.) Всъщност, детайлите и подробностите едва ли са от голямо значение. Съвпадение има и то е значително. В българската литература се явяват двама Лазаровци и залягат в основата на две толкова различни в жанрово и стилово отношение произведения, за които тепърва ще се говори. При това никога еднозначно. Друг голям и важен въпрос е този дали и доколко българският читател/зрител е подготвен за срещата, дали критиката успява да му помогне да разбере и оцени написаното³.

Така или иначе появата на дискутираните творби, „Лазар и Исус“ и „Лазарица“ не изглежда предизвестена. И двамата писатели признават, че сюжетите ги връхлитат неочаквано, докато пишат или се вълнуват от други свои произведения. Не се знае чия е волята, кой тук пише и кой диктува... Знае се обаче, че срещите им с Лазар са последствени. Знакови. Може да се каже, че след тях нещо в творчеството и на двамата се променя – при това съществено. Ето защо ни занимават библейските импликации в „Лазарица“. А те не са малко – като се започне с окуцяването на Лазар и мислите за електричеството, което минава по жилата на крака му при гърма – далечна реминисценция с Яковото окуцяване след съня в пустинята, в който се явяват лествицата и заветът на Иехова – и се стигне до момента, в който Лазар се сънува да виси обесен на крушата заради юдинско си намерение да убие верния си другар Шаро. Пред погледа на Лазар, покачен на дървото, минава цял един живот – деца и войници, влакове и сезони. Той наблюдава, чува, говори, но не участва истински в него. Защото се страхува да слезе. Защото вече не е същият.

А по всичко изглежда, че и смъртта не може да промени нищо. По-важното е, че в живота на този човек отдавна няма нищо сиромашко. Покачен на дървото, подобно капитан на кораб, той се опитва да вземе нещата в свои ръце. Останал сам, героят на Радичков сякаш осъзнава силата си. Силата на собствената си воля. (Дали не се предава на илюзията, че разполага с всичкото време на света?!) Животът Горен и животът Долу нямат нищо общо помежду си. Лазар от „Лазарица“ заживява в Горния Иерусалим. Открил е небе и не се кани да слезе от него. Излиза, че е живописна реплика на Лазар Четверодневни – който е бил Там и се е върнал, все едно какъв (по-добър и по-вярващ, или по-лош и по-недостоеен). Съдбата праща и двамата нагоре – единият се връща възкресен. Другият – и той на свой ред оцелява/оживява, посвоему се преражда, но отказва да се върне. Във властта и на

³ На 25.IV.1977 г. Емилиян Станев записва в Дневника си: „В Търново отидох въпреки нежеланието си и там да бъда честван. Мина много добре. Жена ми прочете „Исус и Лазар“ в Клуба на културните дейци. Хората бяха смутени, не го разбраха. Изморих се от много приказки.“

дватамата обаче е да направляват живота си. Да бъдат достойни/недостойни за шанса, който им е даден. А това все повече ни отдалечава от темите за бедността и богатството. Освен когато въпросните герои се подвизават на териториите на морала и духовността.

ЛИТЕРАТУРА

- Радичков (2002):** Радичков, Й. *Няколко думи*. // **Radichkov (2002):** Radichkov, J. *Nyakolko dumi*. // LiterNet, 15. 08. 2002. – <https://liternet.bg/publish5/jradichkov/piesi/lazarica/dumi.htm> (09.09.2018)
- Сивриев 2013.** Сивриев, С. *Метаморфозата на Лазар. За „Лазар и Исус“ на Емилиян Станев* // *НРБ-литература: История, понятия, подходи*. Съставител Пламен Дойнов. Варна: LiterNet, 2013. // **Sivriev (2013):** Sivriev, S. *Metamorfozata na Lazar. Za „Lazar i Isus“ na Emilian Stanev*. // *NRB-literaturata: Istoriya, ponyatiya, podhodi*. Sast. Plamen Doynov. Varna: LiterNet, 2013. – cit. <http://liternet.bg/publish/ssivriev/lazar.htm> (09.09.2018)